

**Про нові надходження
у фонди Інституту археології АН УРСР**

(Перша половина 1973 р.)

Інститут археології АН УРСР, заснований у 1919 р., весь час систематично збагачує свої фонди новими матеріалами, здобутими під час розкопок, а також надходженнями від приватних осіб. В роки Вітчизняної війни частина колекцій була вивезена, решта передана в Київський історичний музей. В даний момент у фондах Інституту зберігаються матеріали, зібрані за післявоєнний період і представлені орієнтовно 1205 колекціями, які щороку поповнюються.

За першу половину минулого року надійшло 11 колекцій, в складі яких 4853 предмети, виявлені в 1969—1972 рр. під час розкопок та розвідок у Київській, Чернігівській, Черкаській, Дніпропетровській, Ворошиловградській та Миколаївській областях. Знахідки належать до різних історичних епох — від неоліту до пізнього середньовіччя — і становлять дві групи. До першої входять матеріали таких пам'яток, як поселення, городища, ґрунтові могильники, а до другої — інвентар з курганних могильників. Опис кожної з груп та колекцій, включених до них, подано в хронологічній послідовності.

До першої групи входять колекції з ряду поселень: неолітичного Максаки, трипільського Майданецьке, зрубної культури (Сабівка), скіфського часу (поблизу с. Медвин); з пам'яток зарубинецької культури — Сахнівка, Пилипенкова Гора, Бабина Гора, могильник в урочищі Дідів Шпиль. Є тут і археологічні знахідки з Києва та області.

Перша колекція складається з матеріалів (662 предмети), виявлених у 1970 р. під час розкопок багатшарового поселення на правому березі р. Десни в південній частині с. Максаки Менського району Чернігівської області. Керівник розкопок В. І. Неприна. Основна маса знахідок — фрагменти кераміки (623); серед нечисленного крем'яного інвентаря (34 екз.) є відщепи, пластини, скребки, наконечники стріл. Наявні також кістяні вироби (4 екз.): долото, уламок якогось знаряддя, кістка з нарізками. Виготовлене із стінки посудини прясло має наколи.

Колекція містить матеріали пізнього неоліту ранньої (середньодніпровська культура) і середньої (тищинецька культура) бронзи та ранньослов'янського часу. Важливе значення мають фрагменти кераміки з комірцеподібними уступами по краю і гребінчастою орнаментациєю, типологічно близькі до пам'яток ранньої бронзи на вказаній території. Збільшення кількості таких знахідок, як випливає із звіту, дасть можливість простежити формування середньодніпровської культури, що сприятиме дальшому вивченню культур шнурової кераміки.

Друга колекція (989 предметів) дає уявлення про трипільські пам'ятки кінця розвинутого і початку пізнього етапів (В/ІІ та С/І). Це результати розвідки в 1971 р. поселення, розташованого на лівому березі р. Таллянки (притока Гірського Тікича), на західній околиці с. Майданецьке Тальнівського району Черкаської області. Керівник експедиції М. М. Шмаглій. Серед знахідок переважають фрагменти розписної кераміки, крем'яних виробів дуже мало. Є відтяжки для вертикального ткацького верстата, пряслице з уламка посудини, фрагменти антропоморфних статуеток і помальовані червоною фарбою шматки печини.

Третя колекція включає надходження, що належать до епохи бронзи. Підйомний матеріал зібрано в 1971 р. М. М. Чередниченком під час розвідки на поселенні поблизу с. Сабівка Олександрівського району Ворошиловградської області, на лівому березі р. Сіверського Дінця. Знайдені 136 уламків посуду свідчать про належність цього поселення до зрубної культури.

Четверта колекція (217 предметів) складається з матеріалів розвідки 1972 р., проведеної Г. Т. Ковпаненко на шести поселеннях в околицях с. Медвин Богуславського району Київської області. Частина знахідок була передана до Народного музею цього села. У фонди Інституту надійшли фрагменти кераміки (горщиків, мисок, черпаків, амфор, піфосів), три глиняні пряслиця, шматки керамічного шлаку (2), печини (3), уламок глиняного блоку.

Керамічні комплекси поселень (в урочищах Грибів Яр, Тотоха I, Тістове I, Хижинська Гора) датуються в основному VII—VI ст. до н. е. На урочищі Ісаєнкове трапляється черняхівська кераміка. Є зразки черняхівського кружального посуду (Тістове I) та 14 черепків ліпного ранньослов'янського VI—VII ст. н. е. (Мацаєве I). Всі ці матеріали важливі для вивчення історії та культури населення Лісостепового Правобережжя не тільки в ранньоскіфський час, але й в інші епохи.

П'ята колекція, куди входить 358 предметів, зібрана під час експедиції Інституту, проведеної спільно з Київським державним університетом. Продовжувались розкопки поселень Пиленкова Гора під Каневом, Бабина Гора та могильника Дідів Шпиль в околицях с. Селище, а також розвідки пам'яток поблизу с. Студинець і с. Бучак Канівського району Черкаської області (правий берег Дніпра). Загоном Інституту керував Є. В. Максимов, а університетським М. М. Бондар, розвідувальний загін очолювала Є. О. Петровська.

З *Пиленкової Гори* походить 108 фрагментів кераміки, з яких близько половини (50) належать до амфор елліністичного часу, решта — це уламки зарубинецького посуду (кухонних горщиків), п'ять чорнолощених і три куски печини. Є також залізний черешковий трилопатовий наконечник стріли, очевидно, як вважає дослідник, пізньосарматського (аланського) типу (це вже друга знахідка). Матеріал з *Бабиної Гори*, за винятком глиняного пряслиця, налічує 96 уламків лощеного (кухлі, горщики, миски) та простого зарубинецького посуду. Особливий інтерес становить залізна коса латенського типу — перша знахідка такого роду на пам'ятках зарубинецької культури (коса експонується в Археологічному музеї Інституту зоології АН УРСР). Є також дев'ять фрагментів кераміки доби міді — бронзи. Частина знахідок зберігається на кафедрі археології та музеєзнавства КДУ.

Більшість речей з могильника *Дідів Шпиль* становлять прості посудини (31) — миски, горщики, кухлі з ручками, а також дуже цікавий металевий інвентар: три бронзові середньолатенські фібули, три шпильки з кільцеподібною та цвяхоподібною голівками та одна із завитком, дві залізні фібули. Крім того, наявні ще глиняне пряслице, уламки кістяного гребеня з бронзовими штифтами та намистини. Все це в основному матеріали зарубинецької культури і лише одиничні належать до післязарубинецького часу (наприклад, пряслице). Бронзові фібули та шпильки передані до Археологічного музею.

Підйомний матеріал зібрано в урочищі *Бугаєве II* (між селами Студинець і Бучак, за 3 км на південь від Бабиної Гори). Тут є 15 керамічних фрагментів: вінця, стінки і днаща ліпних горщиків, ручка фасовської амфори, дно боспорської і лутерія. За цими знахідками поселення датуються скіфським часом (V—IV ст. до н. е.). На південь від нього (за 300 м) виявлене поселення середнього етапу трипільської культури, звідки надійшло 64 фрагменти посудин. На поселенні поблизу с. Бучак, розташованому на першій надзаплавній терасі корінного берега Дніпра, знайдено 13 уламків кераміки ранньослов'янського часу — V—VI ст. н. е. (стінки і вінця ліпних виробів, сковорідки).

Розглянута колекція, яка містить неоднорідні за часом і характером предмети, дає додатковий речовий матеріал різних епох — від Трипілья, бронзи до ранньослов'янського часу.

Шоста колекція включає матеріали (430 предметів) з розкопок 1972 р. на горішці (керував роботами В. Й. Довженок) та поселенні (О. М. Приходнюк) в північно-західній околиці с. Сахнівки Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Горішце розташоване в урочищі Дівич-Гора, багатшарове поселення — між цією горою та Дігтярною на лівому березі р. Росі.

З *Дівич-Гори* в основному надійшли фрагменти вінця, денця, стінок посудини (43) та амфорної тари (36). Є одне шиферне пряслице, уламок жорна, п'ять мідних пластин, три бронзових кільця та залізні вироби: рибальський гачок, трубчастий замок, дверна зашіпка, клямка, шість цвяхів, стріла. Зібраний матеріал дослідники датують XII—XIII ст.

У районі сідловини між *Дівич-Горою* та *Дігтярною*, крім керамічних виробів (275 уламків та 5 реставрованих посудин), трапились п'ять глиняних прясел, уламки двох жорен, два бруски. Серед залізних предметів — сім ножів, серп, гак, три цвяхи, пластина, підкова, стріла, а також дві кістяні проколки, дві намистини (глиняна і пастова), кусок закам'янілого дерева.

Виявлений матеріал не є одночасним, оскільки розкопувались об'єкти різних культур: зарубинецької (I—II ст. н. е.), ранньослов'янського (VII—початок VIII ст.) та давньоруського часу (XII—XIII ст.). Основна частина знахідок — ранньослов'янські, і лише незначна кількість зарубинецьких та періоду давньої Русі.

Сьома колекція (272 екз.) походить з розкопок 1969—1970 рр. на краю плато правого берега Дніпра, на південь від с. Ходосівка Києво-Святошинського району, де було виявлено ранньослов'янське поселення. Керівник робіт Р. С. Орлов.

Основну масу речей становлять фрагменти ліпного і кружального посуду (202 та три реставрованих посудини), уламки глиняних «валків» та «блюд» (38). Решта знахідок одиничні: брусок з граніту, куски шлаку (3); два пряслиця біконої форми: одне — зі сланцю, друге — з амфорного черепка; уламок бронзового пластинчастого браслета, намистина з синього скла. Всі ці матеріали належать до пам'яток волинцевського типу. Привертають увагу фрагменти високоякісного посуду з лошеним орнаментом, які свідчать про зв'язки місцевого слов'янського населення з носіями салтівської культури VIII ст. н. е. Наявні також уламки (21) ліпних виробів софійського типу, пізнього етапу Трипілья. Це, на думку дослідника, дає підставу припускати існування ранньослов'янського поселення на місці трипільського.

Восьма колекція налічує 132 предмети з розкопок 1972 р. у південно-східній частині території великокнязівського двору на вул. Десятинній, 2, у Києві. Керівник С. Р. Кілієвич.

Переважають уламки глиняних посудин (89), серед яких є два денця з клеймами у вигляді хреста. Чимало залізних виробів (27), в тому числі цвяхи (19), уламки скоби (1) та ножів (3), а також гачок, пряжка, наконечники стріли і списи. Є одна бронзова пластинка, дві бронзові накладки для ремня, дві заготовки з кістки, уламок скляного синього браслета, точильний камінь, частина рожевої фрески, цегла з поливою та плінфа (6). Матеріали датуються дослідником головним чином XI ст., знахідки X ст. нечисленні (спис, пряжка, накладки для ремня), частина речей належить до XII—XIII ст.

Колекція походить з південно-східної частини двору, на якій розкопки здійснюються вперше.

Дев'ята колекція об'єднує знахідки (402 предмети), зібрані під час розвідки 30 городищ, 11 селищ і 4 замчищ у Київській області. Розвідку провадив у 1972 р. М. П. Кучера за дорученням обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури.

Зібрані переважно керамічні фрагменти (389) на поверхні багатьох пунктів. За часом вони досить різні. Найбільш ранніми з них є два трипліські (с. Триліси Фастівського району) і кілька доби бронзи (с. Бушеве Рокитнянського району, Розважів Іванківського, Діброва Поліського, Демидів Києво-Святошинського). Наявні крем'яні вироби: три пластини (одна з ретушію) і скребок (Діброва, Розважів). З городищ північної частини Правобережної Київщини, що є пам'ятками ранньозалізного віку милоградівської культури (Діброва, Радинка Поліського району, Розважів), походять уламки посуду (34) та уламок глиняного пряслиця.

Нечисленими є фрагменти (13) посуду ранньослов'янського часу (VI—VII ст.) з с. Чорногородка Макарівського району, Плісецьке Васильківського, Старі Безрадиці Обухівського, Момоти Богуславського. Переважає давньоруська кераміка (XI—XIII ст.) з таких городищ: Мотижин (Макарівський район), Макарів (райцентр), Плісецьке, Віта Поштова (Києво-Святошинський), Васильків (райцентр), Заріччя (Васильківський), Старі Безрадиці, Триліси, Бушеве, Мазепинці, Мала Сквирка (Білоцерківський), Буки (Сквирський), Ольшаниця (Рокитнянський), Чепелівка (Білоцерківський), Велика Снітанка (Фастівський), Біла Церква (Палієва Гора), Велика Салтанівка (Васильківський), Косівське (Волюдарський), Демидів, Чорногородка.

Нарешті, є також матеріали пізнього середньовіччя (XV—XVIII ст.) — уламки посуду (54), кахлів (5), круглого віконного скла (2), зібрані на ряді замчищ (Демидів, Макарів, Бишів Макарівського району, Чорногородка, Плісецьке, Велика Салтанівка, Косівське, Воронків Бориспільського району, Хохитва Богуславського).

Друга група налічує дві колекції. Це знахідки, виявлені експедиціями Інституту на новобудовах, зокрема під час розкопок курганних могильників у Миколаївській та Дніпропетровській областях. Хронологія цих пам'яток визначається часом від епохи міді — бронзи до пізнього середньовіччя.

Десята колекція містить матеріали (565 предметів) розкопок 1972 р. Інгульської експедиції (керівник О. Г. Шапошнікова), що працювала в зоні спорудження Інгульської зрошувальної системи. Речі надійшли з 11 курганів, розташованих за 3 км на південь від с. Писки Баштанського району Миколаївської області.

Найбільш ранні знахідки нечисленні. Це крем'яний скребок і фрагмент ліпної посудини ямної культури. Проте в могильнику були й давніші безінвентарні неолітичні поховання. До епохи ранньої бронзи належать розтиральник і чорнолощена посудина, близька до кераміки кемі-обінської культури. Більше пам'яток катакомбної культури: десять цілих і одна фрагментована посудина, деякі з чудовим орнаментом. Особливий інтерес становить глибока чаша з округлим дном, прикрашена суцільним візерунком, нарізками у вигляді «ялинки», трикутниками, фестонами. Такі вироби відомі на широкій території від Дону до Дніпра. Серед інших речей є кам'яна шліфована сокира, крем'яний відщеп, дві кістяні проколки. Крім того, виявлені шість банкоподібної форми посудин (дві фрагментовані), що належать до зрубної культури, а також шість кістяних предметів.

В числі знахідок скіфського часу — п'ять амфор та амфорних фрагментів (198), чорнолаковий канфар, червоноглиняна чаша, бронзові вироби: казан, поножі (моноліт), наконечники стріл (194), бляхи (36), підвіски (3), дзеркало (фрагменти), залізні предмети: наконечники списів (2), пластинчастий панцир (деталі), кинджал (уламки), браслети (2); свинцеве пряслице, дві срібні підвіски та уламки руків'я нагайки; кістяні вироби — держак до залізних ножів (3), наконечники стріл (2), гудзики (2); свинцеве пряслице, дві срібні підвіски та уламки руків'я нагайки; кістяні вироби — держак до залізних ножів (3); наконечники стріл (2), гудзики (2); є також пастові намистини (23) і морська черепашка. Золоті й срібні предмети з цієї колекції зберігаються в Музеї історичних коштовностей УРСР.

Найпізніші знахідки належать до інвентаря з могили кочівника (XII ст. н. е.). Це бронзовий дзвіночок, залізний наконечник стріли й уламок залізного предмета невідомого призначення.

Таким чином, у колекції наявні матеріали різних історичних епох — від другої половини III тисячоліття до XII ст. н. е., які мають велике значення для вивчення проблем стародавньої культури.

Одинадцята колекція (690 предметів) походить з розкопок двох скіфських курганів — Товста Могила і № 6 поблизу с. Нагірне в околицях м. Орджонікідзе Дніпропетровської області. Керівник експедиції Б. М. Мозолевський.

З *Товстої Могили* надійшли уламки амфор (93), погано збережені бронзові речі: бляхи (100), наконечники стріл (246), пронизки, пряжка, втулка від булави, пластинки від пояса. В числі залізних виробів — скоба, ухвертка, шпилька, ножі з кістяними держаками (10), кільця вудил (12), псалії (38), кільця (4), попружні пряжки (2), вудила (4), браслет, уламки пояса і панцира. Є також поламані держаки стріл (18), колodka, камені з пращі (3). Серед срібних предметів — частини ручок і піддона кіліка; в числі кістяних — сережка, гудзик, ворворка, наконечники стріл (51). Решта знахідок з цього кургану зберігається у Музеї історичних коштовностей і в Народному музеї м. Орджонікідзе.

Курган № 6 дав такі матеріали: бронзові накопечники стріл (2), бронзова хрещата підвіска, фрагменти залізних скоб (85), дві срібні ручки і піддони кіліків (2), уламки дерев'яного блюда. Інші речі також передані в музей м. Орджонікідзе.

Наведений тут короткий перелік свідчить про поповнення фондів Інституту новими цікавими матеріалами. Інформації про дальші надходження публікуватимуться систематично.

А. Л. Нечитайло